

Andrzej Pelisiak (Rzeszów)

(review) Jerzy Kopacz, Lubomir Šebela, *Kultura unietycka i grupa wietierzowska na Morawach na podstawie materiałów krzemieniarskich [The Únětice culture and the Věteřov group in Moravia on the ground of chipped stone material]*, Krakow–Brno 2006; 298 pp. including numerous illustrations and photographs.

The past twenty years have witnessed a deepening interest in technological, typological and prehistoric aspects of research on flint industry in the Early Bronze Age. Jerzy Kopacz holds a special place among scholars concerned with those issues. His study of materials from Iwanowice was the first exhaustive, though (regrettably) only partially published presentation of numerous flint finds from this important site from the Early Bronze Age (Kopacz 1976, 1978). Kopacz's ample bibliography includes publications by him alone and those written in co-operation with other scholars. Among the latter, the first studies Kopacz prepared with Lubomir Šebela 15 years ago (Kopacz, Šebela, 1992a, 1992b) deserve special mention. Co-operation between the two researchers has resulted in numerous thematically varied publications on the Late Neolithic and the Early Bronze Ages. The most recent of these, and the most extensive, is the study discussed here.

The Únětice culture and the Věteřov group in Moravia on the ground of chipped stone material is a joint publication. Jerzy Kopacz and Lubomir Šebela have enlisted help of Antonin Přichystal, Peter Škrdla, Jiřina Matějkova and František Matěj, in carrying out an international research project. The book concerns flint industry materials of the Únětice culture and the Věteřov group in Moravia; more precisely, it presents the two units on the basis of one particular group of archaeological sources. The authors use available source material, including finds which have not been discussed in print to date, often known to them from excavations they conducted themselves.

The publication consists of 6 proper chapters, a list of sources (Chapter 7), bibliography, extensive abstracts in Czech, English and French, 5 maps, 88 plates, 13 figures, 6 tables, 7 photographs, and an index of place names.

Chapter 1, an introduction to the subject, gives an outline of research on flint industry in the Early Bronze Age in Moravia. The authors appreciate, without overrating, the value

of stone materials in studying this period of prehistory. Stone materials from Early Bronze archaeological sites in Moravia usually constitute only a fraction of a per cent of all movable finds. Other categories of sources, i.e. pottery and metal artefacts, provide a far better basis for conclusions. Thus, as the authors rightly point out, "stone materials should not be used to revolutionise cultural classifications" (p. 12).

Chapter 2 (Moravia in the Early Bronze Age) concerns prehistory; namely, general questions related to the Early Bronze Age in the area. The authors present details of research on the Únětice culture and the Věteřov group, and, indirectly, a considerable fragment of archaeological history in Moravia (since the mid-19th century to the present). Such a thorough presentation of the current state of knowledge has an obvious value. The data discussed *en bloc* (while scattered earlier over numerous publications) help archaeologists, especially those of younger generations and students, familiarize themselves with achievements of Moravian archaeology in the past one hundred and fifty years. A substantial part of the chapter focuses on the Únětice culture and the Věteřov group, their chronology, basic characteristics of funeral rites, settlement and, in general, certain groups of movable finds, e.g. pottery and metal artefacts. The chapter, being an integral part of the publication, has also an undeniable didactic function.

Chapter 3, by Antonín Přichystal, concerns stone raw material used in the Early Bronze Age in Moravia. Part one (subchapters 3.1–3.11) is a detailed account of 11 groups of the raw material, 10 of them having outcrops located in Moravia (Map 1). The presentation may be regarded as an exemplary analysis of rock material for researchers interested in prehistory. This excellent study, one of the most interesting of its kind, contains a professionally-made detailed taxonomy based on clear criteria, exhaustive, yet accessible information on geology of deposits, and valuable descriptions of raw materials. Part two (subchapters 3.12 and 3.13) discusses the way various stone materials were used by communities of the Únětice culture and the Věteřov group.

Chapter 4 analyses stone finds from the Early Bronze Age in Moravia. Subchapter 4.1 describes quantitatively collections recovered from sites of the Únětice culture, the Věteřov group, and materials categorised as culturally undetermined but representing the Early Bronze Age. Subchapter 4.2 discusses techniques of obtaining half processed material and tool-making. These issues, mentioned here only briefly, seem to deserve a separate study. A more extensively treated topic is Moravian production and use of blades in the Early Bronze Age, an important matter in the context of Early Bronze flint industry in other areas, e.g. on the territory of Poland, where blades and blade tolls were not generally made or used. Subchapter 4.3 contains a typology of stone tools. The authors present individual categories and analyse their frequency at sites of the Únětice culture and the Věteřov group, paying special attention to the class of tools they define as "segments" (4.4; Special forms: segments). These diverse finds (p. 63) are described with a six-part code (pp. 64, 65, Table 5). Traces of use noticeable on them provide the basis for microscopic analysis of three chosen specimens (one tool from Hodonice, two from Šumice), an important part of

the publication. The detailed traseological study gives valuable information on possible ways of using the segments (p. 69). The authors, however, are cautious in drawing general conclusions. As they rightly point out, only microscopic analysis of larger series of such tools may lead to reliable generalisations as to their use (p. 69). In the following subchapter, the authors analyse the presence of segments in inventories from various phases of the Únětice culture and the Věteřov group (Table 5), and they compare stone inventories of these two units (4.5) in terms of raw materials, techniques of flint-working, popularity of blades and blade tools, and typological structure of the artefacts. They emphasise that the segments they have singled out and defined are the most characteristic element of Early Bronze stone inventories in Moravia.

The term *segment* has not been used so far to describe artefacts made with flint-working techniques in the Early Bronze Age in Moravia, but such tools have already been recorded in complexes of the Bell Beaker Culture (pp. 63, 64). The authors are the first to single out and define the group. They point out that it encompasses numerous forms varying in raw material and methods of its processing (flakes, blades, other half-processed material). The motives for and principles of distinguishing the tools are substantiated with the specificity of Early Bronze flint industry in Moravia.

The method of describing and categorising finds, segments in particular, from the Early Bronze Age, and primarily “abandoning the purely formal treatment of analysed artefacts to study them in the wider context of similar forms” proposed by the authors (p. 72), may broaden discussion on flint industry from that period, and especially on principles of categorising stone materials. Undoubtedly, products of Early Bronze flint industry have special characteristics which often complicate typological and technological classification. The basis for their description remains ambiguous. Names applied to these finds often combine their purely formal traits with those referring to their function. This can lead to difficulties, particularly when artefacts and their complexes are compared. The quotation given above refers to this very problem.

Chapter 5 (Discussion on prehistory) consists of three parts. In part one (5.1), the authors analyse flint industry of the Únětice culture and the Věteřov group as compared to flint-working in other groups of the Carpathian cultural area in the Early Bronze Age. They point to considerable quantitative and qualitative differences between flint-working in the Mierzanowice culture north of the Carpathians (where flint was mostly used) and the Únětice culture and the Věteřov group in Moravia. They indicate disproportions in civilisation between Mierzanowice and Únětice-Věteřov societies. Flint industry of the Únětice culture and the Věteřov group is described against the background of the epicorded Carpathian cultural circle and such units as the Csepel group and the Vatya, Otomani and Hatvan cultures. The second part of the discussion (5.2) concerns the genesis of flint industry in the Early Bronze Age in Moravia. These issues are presented in the context of the Moravian Corded Ware culture and the Bell Beaker culture, with an important role ascribed to the latter.

Chapter 5 is, I think, a good point of departure for a wider debate on flint industry in the Late Neolithic (Eneolithic) Age and the Bronze Age. Discussion on flint-working (in its comparative and genetic aspects) could benefit from e.g. including information on groups settled around the Alps. This is a suggestion I put forward for future studies.

Chapter 7 (Stone sources from the territory of Moravia) makes the largest part of the publication. It consists of two subchapters: principles of source presentation (7.1) and their catalogue (7.2). The latter, listing archaeological sites according to alphabetically arranged names of places where materials of the Únětice culture and the Věteřov group were discovered, gives the following data: name and administrative particulars of the place, name of the site and its location, type and duration of the excavations, type of the site, type of the feature (features) within which the stone material was found, chronology of the complex (complexes), type and number of stone artefacts, name of the place where the material is stored, literature concerning the site. The source of data on a given artefact or group of artefacts is always indicated: excavations carried out by the authors themselves, archival documentation or literature on the subject. When the information comes from archives or literature, and especially when no drawings of the objects are available, the authors quote typological characteristics in the form used in the written sources.

Description of artefacts in the catalogue conforms to the principles of classifying Early Bronze stone materials chosen by the authors. The term *segment* is consistently used for artefacts which in "classical" typologies are treated as different. However, descriptions and figures quoted in the chapter also permit characterisation and classification of these objects according to typological principles employed in description of materials from earlier periods of prehistory. This is important, because — quite apart from the term *segment* — it enables the reader to make typological and morphological comparisons, both between various artefacts and their collections representing the Early Bronze Age, and between them and materials from the Neolithic and Eneolithic Ages.

Jerzy Kopacz and Lubomir Šebela' publication contains many disputable passages and many important ones. The typology of certain artefacts may seem controversial. However, the extensive illustrative material gives the readers ample opportunity to study the objects and to make their own typological descriptions.

The publication is valuable for many reasons. It is the first monograph on flint-working in the Únětice culture and the Věteřov group in Moravia. It constitutes an important stage in the co-operation of the two researchers, as evidenced by their studies of source materials from Moravian Eneolithic sites (the Corded Ware culture, the Bell Beaker culture) and from Early Bronze sites (the Únětice culture); it is also a kind of recapitulation of the research they have carried out jointly to date.

Certain sections of the publication deserve special mention. As noted earlier, the detailed account of research done to date on the Únětice culture and the Věteřov group has, apart from its obvious informative value, an unquestionable didactic aspect. It gathers together and attractively presents information on a considerable fragment of Czech

archaeological history in the past one hundred and fifty years, particularly useful to the youngest researchers, and students especially.

In his excellent, even exemplary analysis, Antonin Přichystal gives a multi-faceted description of stone materials processed in the Early Bronze Age (but also in other prehistoric periods) as well as a detailed account of their deposits and places of their exploitation. A proper presentation of such data is of great significance to the study of economy, of various contacts inside and outside particular regions, of relations within cultures and between societies belonging to various cultures, and of many other aspects of prehistoric social life.

Results of traseological analyses quoted in the publication certainly play an important part in research on methods of using stone tools. Traces of use, visible either to the naked eye or under the microscope, are crucial to study of their function in everyday life and in specialised tasks, or possibly of their symbolic role.

Easy access to source materials is essential to archaeological research (as well as to research in many other disciplines). A considerable help in this matter is the catalogue of Moravian Early Bronze stone materials provided by the authors: extensive, amply illustrated and including information on numerous artefacts that have not been discussed in print to date.

The publication has resulted from an international research project carried out since 1993 jointly by the Institute of Archaeology and Ethnology at the Polish Academy of Sciences and the Archaeological Institute at the Academy of Sciences of the Czech Republic in Brno, in partnership with the Institute of Geological Sciences at the Masaryk University in Brno.

Jerzy Kopacz and Lubomír Šebela have presented results of their research at numerous seminars and conferences. The issues discussed in the publication were the subject of several internal seminars at the Institute of Archaeology and Ethnology, the Krakow Branch of the Polish Academy of Sciences; the publication itself was presented by the authors at a meeting of the Commission on the Prehistory of the Carpathians at the Polish Academy of Arts and Sciences. Each of these meetings aroused much interest of researchers specialising in the Neolithic and Bronze Ages.

These brief remarks on Jerzy Kopacz and Lubomír Šebela's *The Únětice culture and the Věteřov group in Moravia on the ground of chipped stone material* cannot cover all topics discussed in the publication, and they are only meant as an encouragement to prospective readers. I am certain that this valuable book will be studied with great interest by archaeologists from at least several countries of Central Europe.

Translated by Anna Skucińska

References

- Kopacz J. 1976. Wstępna charakterystyka technologiczno-typologiczna wczesnobronzowego przemysłu krzemieniarskiego z Iwanowic, woj. Kraków. *Archeologia Polski* 21, 85–107.

- Kopacz J. 1978. *Krzemieniarstwo wczesnej epoki brązu w Iwanowicach*. Kraków (unpublished Doctor thesis).
- Kopacz J. and Šebela L. 1992a. Chipped Stone Industrie of the Moravian Corded Ware culture. *Przegląd Archeologiczny* 39, 67–85.
- Kopacz J. and Šebela L. 1992b. Analyse der Spaltindustrie und ihr Beitrag zur Chronologischen Gliederung der mährischen Schnurkeramikultur. *Praehistoria* 19, 109–116.

Andrzej Pelisiak (Rzeszów)

(rec.) Jerzy Kopacz, Lubomir Šebela. *Kultura unietycka i grupa wietierzowska na Morawach na podstawie materiałów krzemieniarskich*. Kraków–Brno 2006; 298 stron, liczne ilustracje i fotografie.

W ostatnim dwudziestoleciu zaznacza się coraz większe zainteresowanie technologiczno-typologicznymi i prahistorycznymi aspektami badań nad krzemieniarstwem z początków epoki brązu. Wśród badaczy tej problematyki szczególną pozycję zajmuje Jerzy Kopacz. Jego opracowanie materiałów z Iwanowic było pierwszą pełną, choć niestety nie opublikowaną w całości prezentacją licznych materiałów krzemieniarskich z tego ważnego stanowiska z wczesnego okresu epoki brązu (Kopacz 1976, 1978). W bogatej bibliografii Jerzego Kopacza są prace zarówno Jego wyłącznego autorstwa, jak i powstałe we współpracy z wieloma innymi badaczami. Wśród nich, ponad 15 lat temu, pojawiają się pierwsze napisane z Lubomirem Šebelą (Kopacz Šebela, 1992a, 1992b). Współpraca obu badaczy zaowocowała licznymi i zróżnicowanymi tematycznie pracami dotyczącymi zagadnień końca epoki kamienia i początków epoki brązu. Ostatnią z nich i najobszerniejszą jest omawiane tutaj studium.

Praca J. Kopacza i L. Šebeli „Kultura unietycka i grupa wietierzowska na Morawach na podstawie materiałów krzemieniarskich” jest dziełem zbiorowym. Autorzy wykonali ją przy udziale czterech badaczy, tj. Antonina Přichystala, Petera Škradli, Jiřiny Matějkovej oraz Františka Matěja, w ramach międzynarodowego projektu badawczego. Przedmiotem opracowania są materiały krzemieniarskie kultury unietyckiej i grupy wietierzowskiej na Morawach, a w zasadzie prezentacja obu tych jednostek w świetle jednej, specyficznej grupy źródeł archeologicznych. W rozważaniach autorzy wykorzystują dostępny im materiał źródłowy, przy czym często są to zabytki dotąd niepublikowane, a wielokrotnie, jak piszą, znane im z autopsji.

Praca składa się z 6 podstawowych rozdziałów, katalogu źródeł (rozdział 7), spisu wykorzystanej literatury, obszernych streszczeń w językach czeskim, angielskim i francuskim, 5 map, 88 tablic, 13 rycin, 6 tabel, 7 fotografii, a kończy ją indeks nazw miejscowości.

Rozdział pierwszy stanowi wprowadzenie w zagadnienia zajmujące Autorów oraz zarys historii badań nad wytwórczością krzemieniarską we wczesnym okresie epoki brązu na Morawach. Autorzy doceniają, ale i nie przeceniają wartości źródeł kamiennych w badaniach nad tym etapem pradziejów. Materiały kamienne na stanowiskach archeologicznych z tego okresu na Morawach stanowią najczęściej zaledwie ułamek procenta wszystkich zabytków ruchomych. Nieporównywalnie większe możliwości wnioskowania prahistorycznego stwarzają inne kategorie źródeł, tj. ceramika i przedmioty metalowe. Dlatego też, jak słusznie zauważają Autorzy „ (...)nie należy również wykorzystywać materiałów kamiennych do rewolucjonizowania klasyfikacji kulturowych” (s. 12).

Rozdział drugi (Morawy w początkach epoki brązu) obejmuje problematykę prahistoryczną. Przedstawiono w nim ogólne zagadnienia związane w początkami epoki brązu na interesującym autorów terenie. Szczegółowo przedstawiono historię badań nad kulturą unietycką i grupą wietrzowską, a pośrednio również duży fragment historii archeologii na Morawach (od połowy XIX wieku do chwili obecnej). Walory solidnej prezentacji stanu badań są oczywiste. Zaprezentowane w jednym bloku informacje tego rodzaju, „rozrzucone” wcześniej w wielu opracowaniach ułatwiają zapoznanie się, szczególnie najmłodszym pokoleniom badaczy, a szczególnie studentom, z dorobkiem archeologii morawskiej ostatniego półtora wieku. Zasadniczą część tego rozdziału zajmuje omówienie kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej, tj. ich chronologii, podstawowych cech obrządku pogrzebowego, osad oraz ogólnie niektórych grup pozostałości ruchomych, np. ceramiki oraz wyrobów metalowych. Informacje zawarte w tym rozdziale, stanowiąc integralną część pracy mają, co godne podkreślenia, również niezaprzeczalne walory dydaktyczne.

Rozdział trzeci, autorstwa Antonina Přichystala, dotyczy surowców kamiennych wykorzystywanych we wczesnym okresie epoki brązu na Morawach. Obejmuje, w ramach następujących po sobie podrozdziałów, kilka zagadnień. Pierwsza jego część (rozdziały 3.1–3.11), to szczegółowe omówienie 11 grup surowców, w tym 10, których wychodnie lokują się na Morawach (Mapa 1). Przedstawioną tu analizę można zarekomendować jako wzorcowy przykład opracowania surowców skalnych wykonaną pod kątem potrzeb studiów prahistorycznych. Ta część pracy zawiera profesjonalnie przygotowaną, szczegółową, wykonaną zgodnie z jasnymi kryteriami ich systematykę. Wyczerpujące, a jednocześnie podane w przystępnej formie informacje o geologii złóż oraz sama charakterystyka poszczególnych surowców kwalifikują te rozważania jako studium znakomite, jedno z najciekawszych i najpełniejszych w swoim rodzaju. Część następną (rozdziały 3.12 i 3.13) dotyczy wykorzystywania różnych surowców kamiennych przez społeczności kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej.

Rozdział 4 zawiera analizę wczesnobrązowych zabytków kamiennych z terenu Moraw. Najpierw (rozd. 4.1) Autorzy ogólnie charakteryzują materiały z poszczególnych stanowisk pod względem liczebności zbiorów, odpowiednio w kulturze unietyckiej i grupie wietrzowskiej oraz materiały sklasyfikowane przez nich jako pochodzące z wczesnego okresu epoki brązu, ale nie określone po względem kulturowym. Osobnym zagadnieniem poru-

szanym przez Autorów (rozdz. 4.2) są techniki pozyskiwania półsurowca oraz wyrobu narzędzi. Problematykę tę jedynie zasygnalizowano w pracy. Sadzę, że jest ona na tyle rozległa i istotna, iż powinna być przedmiotem osobnych studiów w przyszłości. Sporo miejsca poświęcają Autorzy kwestii produkcji i wykorzystywania wiórów we wczesnym okresie epoki brązu na Morawach. Problem ten jest ważny w kontekście krzemieniarstwa tego okresu na innych terenach, np. na ziemiach polskich we wczesnym okresie epoki brązu, gdzie wióry i narzędzia wiórowe w zasadzie nie były robione i wykorzystywane. Następną część tego rozdziału (4.3) dotyczy typologii narzędzi kamiennych. Autorzy prezentują poszczególne kategorie i analizują ich frekwencję na stanowiskach kultury unietyckiej i grupy wietierzowskiej. Szczegółowo omawianymi są wyróżnione i zdefiniowane przez Autorów narzędzia określone przez nich mianem „segmenty” (rozdz. 4.4. Formy specjalne — segmenty). Są to zabytki pod wieloma względami zróżnicowane (s. 63). Opis poszczególnych okazów wykonali za pomocą zaproponowanego w pracy sześcioczlonowego kodu (s. 64, 65, tabela 5). Obserwowane na tych narzędziach ślady pracy były podstawą analizy mikroskopowej trzech wybranych okazów (jeden z Hodonic i dwa z Šumic). Jest to ważna część pracy. Szczegółowa analiza traseologiczna dostarczyła ważnych informacji o możliwych sposobach użytkowania segmentów (s. 69). Autorzy są jednak ostrożni w formułowaniu wniosków natury ogólnej. Słusznie zauważają, że dopiero badania mikroskopowe większych serii takich narzędzi mogą być podstawą wiarygodnych uogólnień odnośnie tego, co i jak nimi obrabiano (s. 69). W tej części rozważań zawarto analizę ich obecności w inwentarzach z poszczególnych faz kultury unietyckiej i grupy wietierzowskiej (tabela 5) oraz porównanie kamiennych inwentarzy obu jednostek. (4.5). Analizie podlegają wykorzystywane surowce, techniki krzemieniarские, zakres wykorzystywania wiórów i narzędzi wiórowych, struktura typologiczna narzędzi. Zaznaczają, że najbardziej charakterystycznym składnikiem wczesnobrązowych inwentarzy kamiennych na Morawach są wyróżnione i zdefiniowane przez nich segmenty.

Termin „segment” w odniesieniu do zabytków wykonanych technikami krzemieniarскими z wczesnego okresu epoki brązu na Morawach nie był do tej pory stosowany, zabytki takie były już jednak odnotowywane w zespołach kultury pucharów dzwonowatych (s. 63, 64) Wyodrębnienie i zdefiniowanie tej grupy narzędzi jest dziełem i zasługą Autorów omawianej pracy. Podkreślają Oni, iż jest to kategoria szeroka obejmująca formy zróżnicowane pod względem surowcowym i charakteru półsurowca (odłupki, wióry, inny półsurowiec) wykorzystywanego do ich produkcji. Motywy i zasady wyróżnienia tych narzędzi uzasadniają Autorzy specyfiką krzemieniarstwa wczesnobrązowego na Morawach.

Zasady opisu i klasyfikacji zabytków z wczesnego okresu epoki brązu, głównie segmentów, a przede wszystkim proponowane przez Autorów „... oderwanie się od czysto formalnego traktowania badanych przedmiotów i rozpatrywanie ich w szerszym kontekście form podobnych.”(s. 72), może spowodować, jak sądzę, rozszerzenie dyskusji nad krzemieniarstwem tego okresu, a w szczególności nad zasadami klasyfikacji materiałów kamiennych. Nie ulega wątpliwości, iż zabytki „krzemieniarские” z tego okresu charakteryzują się swoistymi

cechami. Powodują one często sporo trudności przy ich klasyfikacji typologiczno-technologicznej. Ciągłe jeszcze niejednoznaczne są zasady ich opisu. Często w nazewnictwie łączone bywają cechy (i nazwy) czysto formalne i takie, które odnoszą się do funkcji narzędzi. Może to powodować znaczny dyskomfort, szczególnie przy próbach porównywania poszczególnych zabytków i ich zespołów. W ten aspekt problematyki wpisuje się również przytoczony wyżej cytat.

Rozdział 5 (Dyskusja prahistoryczna) składa się z trzech części. W pierwszej (rozd. 5.1) Autorzy analizują krzemieniarstwo kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej w kontekście wytwórczości krzemieniarskiej innych ugrupowań wczesnobrązowej karpackiej strefy kulturowej. Podkreślają znaczące różnice ilościowe i jakościowe między wytwórczością krzemieniarzką kultury mierzanowickiej na północ od Karpat (w tamtej strefie wykorzystywano głównie krzemienie) oraz kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej na Morawach. Zwracają uwagę na dysproporcje cywilizacyjne z jednej strony społeczności mierzanowickich, z drugiej – unietyckich i wietrzowskich. Krzemieniarstwo kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej analizują również w szerszym kontekście epiznurowego przykarpackiego kręgu kulturowego oraz takich jednostek jak grupa Csepel, kultury Vátya, Otomani czy Hatvan. Następną część dyskusji prahistorycznej dotyczy genezy krzemieniarstwa wczesnego okresu epoki brązu na Morawach (rozd. 5.2). Kwestie te Autorzy rozważają w kontekście morawskiej kultury ceramiki sznurowej, kultury pucharów dzwonowatych, przy czym istotną rolę przypisują drugiej z wymienionych jednostek.

Rozważania zawarte w rozdziale 5 mogą być, jak sądzę, punktem wyjścia rozleglejszej, wieloaspektowej dyskusji nad krzemieniarstwem późnoneolitycznym (eneolitycznym) i epoki brązu. Chodziłoby tu, np. o poszerzenie rozważań (w aspekcie porównawczym i genetycznym) wytwórczości krzemieniarskiej o ugrupowania strefy wokół alpejskiej. Uwagę tę traktuję jako postulat skierowany ku przyszłym studiom nad omawianą problematyką.

Najobszerniejszą część pracy stanowi rozdział 7 (Źródła kamienne z terenu Moraw). Składa się on z dwóch części: zasad prezentacji źródeł (rozd. 7. 1) oraz części zasadniczej, czyli katalogu (rozd. 7. 2). W katalogu stanowiska przedstawiono zgodnie z kolejnością alfabetyczną miejscowości, w obrębie których odkryto materiały kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej. W katalogu uwzględniono następujące grupy danych: nazwę miejscowości i jej dane administracyjne, nazwę stanowiska, dane dotyczące lokalizacji stanowiska, rodzaj i czas badań, rodzaj stanowiska, rodzaj obiektu (obiektów), z których pochodzą materiały kamienne, chronologię zespołu (zespołów), rodzaj i ilość zabytków kamiennych, miejsce przechowywania materiałów i literaturę dotyczącą stanowiska. Każdorazowo odnotowano, czy wymieniony zabytek lub grupa zabytków znana jest autorom z autopsji, czy też posługują się jedynie zapisem archiwalnym lub informacją zaczerpniętą z literatury. W drugim wypadku, szczególnie gdy nie był dostępny rysunek przedmiotu, podano jego oznaczenie typologiczne w takiej formie, jaka została przytoczona w zapisach archiwalnych.

Opis zabytków zamieszczonych w katalogu jest zgodny z przyjętymi przez Autorów założeniami klasyfikacji materiałów kamiennych z wczesnego okresu epoki brązu. Konsekwent-

nie stosują termin „segment” dla zabytków zróżnicowanych w „klasycznych” klasyfikacjach typologicznych. Należy jednak zaznaczyć, iż przytoczone opisy i ryciny pozwalają takie przedmioty opisać i sklasyfikować również w myśl zasad typologicznych stosowanych do opisu materiałów ze starszych epok pradziejów. Jest to istotne o tyle, że pozwala, nawet abstrahując od terminu „segment”, na czysto typologiczno-morfologiczne porównywanie zabytków i ich zbiorów zarówno w ramach wczesnego okresu epoki brązu, jak i z materiałami neolitycznymi i eneolitycznymi.

W pracy Jerzego Kopacza i Lubomira Šebeli wskazać można sporo fragmentów dyskusyjnych i wiele części ważnych. Kontrowersje może natomiast budzić klasyfikacja typologiczna niektórych zabytków. Jednakże ich ryciny, a strona graficzna jest rozbudowana, pozwalają czytelnikowi na wgląd w ich postać, a co za tym idzie i własny opis typologiczny.

Omawiana praca jest ważna z wielu względów. Przede wszystkim jest to pierwsze monograficzne ujęcie wytwórczości krzemieniarskiej kultury unietyckiej i grupy wietrzowskiej z terenu Moraw. Stanowi ważny etap współpracy obu badaczy, czego wyrazem są ich opracowania materiałów źródłowych z morawskich stanowisk eneolitycznych (kultury ceramiki sznurowej i kultury pucharów dzwonowatych) i z wczesnego okresu epoki brązu (kultury unietyckiej), a zarazem do pewnego stopnia i podsumowanie dotychczasowych wspólnych studiów.

W pracy niektóre części wyróżniają się w sposób szczególny. Za jej istotną część uznać należy szczegółowe przedstawienie historii badań na kulturą unietycką i grupą wietrzowską na Morawach. Te rozdziały, poza oczywistymi walorami poznawczymi, jak już wcześniej zaznaczyłem, mają niewątpliwy aspekt dydaktyczny. Zaprezentowano to bowiem, w zwartej postaci interesujący wykład o sporym fragmencie historii archeologii czeskiej dotyczącym ostatnich 150 lat, szczególnie przydatny, jak sądzę, najmłodszym badaczom, a w szczególności studentom archeologii.

Znakomite, wręcz wzorcowe jest omówienie surowców kamiennych autorstwa Antonína Přichystala. Badacz ten przedstawił wieloaspektową charakterystykę surowców kamiennych wykorzystywanych we wczesnym okresie epoki brązu (ale także w innych okresach pradziejów) oraz szczegółową charakterystykę ich złóż i miejsc eksploatacji. Właściwe określenie surowców, z których wykonywano narzędzia i wiedza, gdzie dany surowiec był wydobywany ma podstawowe znaczenie w studiach nad gospodarką, wszelkiego rodzaju kontaktami wewnątrz i między regionalnymi, w obrębie kultur i między społecznościami różnych kultur oraz na wieloma innymi aspektami życia społeczności pradziejowych.

Niekwestionowaną rolę w badaniach sposobów wykorzystywania narzędzi kamiennych odgrywają zaprezentowane w pracy wyniki analiz traseologicznych. Uchwytne „gołym okiem” oraz przy użyciu mikroskopów ślady pracy powstałe na narzędziach w trakcie ich używania mają podstawowe znaczenie w badaniach nad ich funkcją. Chodzi tu zarówno o wykonywanie nimi codziennych lub wyspecjalizowanych prac w życiu codziennym jak i ewentualne funkcje symboliczne.

W pracy każdego archeologa (a także przedstawicieli wielu innych dziedzin nauki) szczególnie ważną rolę odgrywa łatwy dostęp do materiałów źródłowych. Ten postulat

spełnia, zawarty w pracy, obszerny, bogato ilustrowany katalog wczesnobrązowych materiałów kamiennych z terenu Moraw. Godne podkreślenia jest to, że wiele zaprezentowanych w nim zabytków nie było dotychczas publikowanych.

Nie można również zapominać i o tym, iż praca powstała jako rezultat badań w ramach realizowanego od 1993 roku projektu międzynarodowego: Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk i Instytutu Archeologicznego Akademii Nauk Republiki Czeskiej w Brnie, a partnerem projektu jest Instytut Nauk Geologicznych Uniwersytetu im. Masaryka w Brnie.

Odnotować należy również to, że wyniki swoich studiów Jerzy Kopacz i Lubomir Šebela prezentowali na wielu seminariach i konferencjach. Omawiane w pracy zagadnienia były kilkakrotnie przedstawione na wewnętrznych seminariach w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN Oddział Kraków zaś sama praca została zaprezentowana przez Autorów na jednym z posiedzeń naukowych Komisji Prehistorii Karpat PAU. Każdorazowo spotkania te wzbudziły duże zainteresowanie badaczy neolitu i epoki brązu.

Powyższe, krótkie uwagi o pracy Jerzego Kopacza i Lubomira Šebeli nie wyczerpują nawet części problemów, które ona zawiera. Traktuję je jako zachętę kierowaną w stronę potencjalnego czytelnika do zapoznania się z tą książką. Jest to bowiem praca ważna, która jak sądzę, spotka się z należyтым zainteresowaniem archeologów przynajmniej z kilku państw środkowej Europy.

